

Министарство просвете и спорта Републике Србије Програм реформе средњег стручног образовања

Јединица за имплементацију програма
Косовке девојке бб, 11000 Београд
Тел.: + 381 11 686 480 - Тел/факс: + 381 11 686 490
Е-mail: office@vetserbia.edu.yu
www.vetserbia.edu.yu

Предлог концепт документа

Увођење предузетништва у образовни систем Србије

Мај 2005

Овај документ представља предлог за кохерентни и свеобухватни концепт будуће интеграције предмета «предузетништво» на различите нивое образовног система. Имајући у виду постојање разлитих учесника и иницијатива у области образовања за предузетништво, које већ постоје и које имају подршку Министарства, сврха овог предлога је да понуди релевантним ауторитетима интегрални и систематски приступ увођења предузетништва, као наставног предмета, у све нивое образовног система.

Овај документ се заснива на анализи тренутног стања предузетничког образовања у Србији, документа и стратешких препорука које следе најновије трендове у Европи. Кроз конкретне задатке и очекиване исходе, документ ће пружити општи преглед могућих активности које за дугорочни циљ имају увођење предузетништва у национални / регионални наставни програм на свим нивоима формалног образовања.

Садржај

1. Увод
2. Постојећа искуства
 - 2.1. Документација
 - 2.2. Актуелни пројекти и иницијативе
3. Циљеви
4. Имплементација предузетништва
5. Конкретни циљеви и иницијативе за различите нивое образовања
 - 5.1. Програми за основне школе
 - 5.2. Програми за гимназије
 - 5.3. Програми за средње стручне школе
 - 5.4. Програми за образовање одраслих
6. Преглед задатака, исхода и конкретних активности
7. Општи план активности
8. Анекси
 - 8.1. Анекс А: Преглед кључних документа и препорука као оквир за стратегију увођења предузетништва у формално образовање
 - 8.2. Анекс Б: Примери добре праксе из искуства европских земаља, а који се односе на увођење предузетништва у формални систем образовања
 - 8.3. Анекс Ц – Идентификација интересних група
 - 8.4. Анекс Д – Жељени профил будућег наставника предузетништва

1. Увод

1.1. Сврха нацрта концепта

У светлу чињенице да је општа развојна стратегија српске економије заснована на тржишној економији, чије је језгро сачињено од малих и средњих предузећа, приватне својине као основног облика својине и орјентације на брзи развој сектора услуга, образовање из области предузетништва на свим школским нивоима представља кључну важност у јачању раста националне економије.

Поред развоја предузетништва, стварања послова и унапређивања запошљивости, што је од врхунске важности за државу¹, образовање из области предузетништва се препознаје као једно од најважнијих мера економског развоја. Имајући у виду да у Србији постоје различите активности из области предузетничког образовања, и знајући да је већина европских земаља преузела стратешку обавезу да промовише учење о предузетништву, тада намера да се креира концепт увођења предузетништва у образовни систем, укључујући све кључне актере, изгледа сасвим конзистентна и логична.

Предузетничко образовање уведено на свим школским нивоима би чинило снажан утицај на младе, кроз подизање и стимулисање предузетничке свести. Стога, предузетничко образовање је важно не само као скуп знања потребних појединцу за покретање малог бизниса, већ и као носилац иновација и предузетничких вредности. Ове вредности се васпитавају кроз наставне приступе учења кроз рад. Наставни приступи у учењу предузетништва, о којима ће касније бити више речи, развијају проактивне радне ставове и начин мишљења, који су толико потребни у данашњем свету рада и тржишној економији.

Сврха је интегрисати предузетништво у образовни систем као образовни садржај али и као став, односно као начин понашања приликом учења, школовања, рада и личног развоја. Област предузетништва требало би да се схвати у ширем значењу и његов васпитни утицај би могао бити пренешен и у друге образовне садржаје.

Сврха је такође и јачање мотивације ученика да буду активни, иновативни у раду и да без страха процењују и преузимају ризике, започињу сопствени бизнис, као и да буду одговорни и активни у оквиру било које радне обавезе.

Као образовни садржај - «модул», предузетништво би требало да буде обавезно и уврштено у наставне програме, са препознавањем потреба за прилагођавањем садржаја према локалној средини и сталним развојем. Такође, модул прилагођен специфичним потребама одраслих, може бити реализован у оквиру континуиране обуке одраслих и других извођача обуке који имају довољно људских и институционалних капацитета да спроведу ове курсеве.

Квалитет система образовања у Србији, као добра платформа за различите иницијативе и пројекте, представља веома добру основу за стварање јаче и препознатљиве предузетничке културе Србије.

¹ Види: Поддршка развоју људских ресурса – Мере за незапослене и технолошке вишкове у Србији, пројекат финансиран од стране ЕУ преко Европске агенције за реконструкцију 02/SER01/14/001

2. Постојећа искуства

2.1. Документација

Европске препоруке наглашавају да се потребе за предузетничким знањима не би смеле занемаривати, поготову имајући у виду тежњу Србије ка европским интеграцијама. Потребне за предузетничким знањима су препознате кроз разне Европске повеље и документа, усвојена од стране релевантних државних власти. Такође, неколико извештаја и рад стручњака на пољу економије и образовања у Србији потврђују важност образовања и обуке из области предузетништва и развоја малих предузећа. Ови документи могу пружити солидну основу за **стратешку оријентацију приликом увођења предузетништва у формално образовање**. Преглед ових кључних докумената и препорука, као и примери добре праксе из европског искуства, представљени су у **Анексима А и Б**.

2.2. Актуелни пројекти и иницијативе

Анализом тренутне ситуације када је у питању промоција учења предузетништва, можемо закључити да постоји мноштво добрих и успешних иницијатива на националном, регионалном и локалном нивоу. Али, *свеобухватни план за темељну и кординисану имплементацију предузетништва у образовање ипак недостаје*. Овде ће, укратко, бити представљене постојеће иницијативе у области предузетништва и образовања:

- Програм реформе средњег стручног образовања, пројекат финансиран од стране ЕУ преко Европске агенције за реконструкцију

Уведен је предмет «Предузетништво» за средње стручне школе и прилагођен сваком профилу у оквиру следећих сектора: Пољопривреда и прерада хране, Здравство и социјална заштита, Грађевина, Машинство и Електротехника. Као резултат ових напора, 15 пољопривредних школа из различитих делова Србије **увеле су наставни програм за предмет предузетништво на огледном нивоу** у трогодишњим пољопривредним профилима, почевши од школске године 2004/2005. Имплементација нових наставних програма за предмет предузетништво у осталим секторима, као и имплементација у четворогодишњим профилима пољопривредних школа, је предвиђена за наредну школску годину. Наставни програми и обука наставника је спроведена кроз CARDS програм у Србији.

- GTZ пројекат за стручно образовање

Нови образовни профил «Пословни администратор», који је уведен у школама које подржава GTZ, садржи елементе који се односе на предузетништво. Током огледне фазе, предвиђено је «обогаћење» наставног програма са више садржаја из области предузетништва.

- Омладински предузетнички програм (Youth Entrepreneurship Programme), пројекат спроведен од стране «Business Innovation Programs» – Норвешке непрофитне организације и српске НВО «Грађанске иницијативе»

Овај пројекат је уведен у 10 стручних школа у Београду и Крагујевцу и кроз **ваншколске активности**, са циљем развоја предузетничког понашања међу омладином кроз оснивање омладинских предузећа. Од почетка овог пројекта – 2004/2005. године, основано је 35 ученичких предузећа која су се представила са својим производима и услугама на сајму омладинског предузетништва организованом на крају школске године. Овај пројекат промовише легализацију омладинских предузећа као део интегралног образовања из предузетништва, и то је концепт који је примењен у реформи стручног образовања у Босни. Одржан је и Други сајам ученичких предузећа као и конференција на тему «Омладинско предузетништво као национални интерес» где је иницирана јавна расправа о омладинском предузетништву .

- «The Junior Achievement Young Enterprise» – Амерички програм спроведен од стране српске НВО «Европски покрет у Србији»

Програм је примењен **кроз ваншколске активности** у 50 школа у Србији. Програм садржи обуке из примењене економије, програм компанија и електронску симулацију пословања – вежбе симулације управљања и економије.

- Пројекат « Подршка мерама развоја људских ресурса за незапослене и вишак запослених у Србији» спроведен од стране Еурекне

У плану развоја запошљавања заснованом на стратегији запошљавања ЕУ, *развијање предузетништва и стварање* послова су дати као један од четири главна стуба ослонца стратегије запошљавања. Међу идентификованим **приоритетним мерама стратегије запошљавања, обука и стручно образовање су препознати као најважније делатности.** У програмима обуке које је припремао и изводио овај пројект, као и у програмима обуке из донација, са заједничким циљем повећања запошљивости незапослених особа, дати курсеви су обавезно садржавала модуле из предузетништва. Курсеви из књиговодства, интернет пословања, офсет штампања, система управљања квалитетом, пекарства и посластичарства, поправке медицинске опреме, пољопривредне производње у стакленицима и многи други курсеви, обухватили су модуле из предузетништва и пословања, развоја пословних планова, оснивање предузећа и развоја предузетничке оријентације и вештина.

- Републичка агенција за развој малих и средњих предузећа и предузетништва

Припрема и реализација програма за образовање инструктора за предузетнике малих и средњих предузећа и обука из управљања, представља једну од главних активности Агенције. Они **обуку и моделоване програме образовања виде као приоритет.** Поред регуларних програма обуке (као што су «Како започети пословање», «Како управљати пословањем», «Пословни инкубатор» и сл.), Агенција је спровела тродневну обуку директора и наставника из 30 средњих школа о увођењу и промовисању предузетништва.

Све споменуте пројекте подржава Министарство просвете и спорта.

Иницијативе и активности које спроводи Министарство просвете и спорта

Поред горе наведених сектора у средњем стручном образовању које подржава CARDS Програм реформе средњег стручног образовања, напоре да уведе предузетништво у остале секторе, 2003/2004. године, уложило је МПС. Планирано је да се предузетништво уведе и у хемијске, саобраћајне, графичко-штампарске и дрвно-прерађивачке школе, као предмет који ће припадати групи стручних или изборних предмета, и који ће бити усклађен са образовним профилима. У наставном програму неких профила постоје предмети попут «Економија предузећа» или «Организација рада», чији садржај индиректно и са малим ефектом развија предузетничке вештине.

3. Циљеви концепта

Општи циљеви:

- Увођење образовања из области предузетништва у формални образовни систем на свим нивоима, од основних школа до универзитета и програма образовања одраслих, као и осигурање приступачности предузетничких курсева/предмета кроз интеграцију предузетничког образовања у све школске наставне програме и Центре за стручно и континуирано образовање.
- Допринос економском развоју и повећање само-запошљивости у Србији кроз изградњу предузетничког става и вештина, међу школском популацијом и популацијом одраслих који су напустили школовање, који су незапослени или су технолошки вишкови.

Специфични краткорочни циљеви:

- Нацрт концепта за увођење предузетништва у образовни систем, припремљен и подржан од стране МПС.
- Стварање посебне радне групе/управног одбора, укључење свих препознатих националних интересних група повезаних са предузетништвом и образовањем који ће произвести наставни програм и конкретизовати план активности за имплементацију предузетничког образовања на свим образовним нивоима.²

Дугорочни циљеви:

- Образовање из области предузетништва уведено у национални и/или регионални наставни програм на основно-школском, средње-школском (како стручне школе тако и гимназије) и универзитетском нивоу;
- Изабрани наставници за предмет предузетништво на основу специфичних критеријума: предузетничких склоности и педагошког приступа;
- Наставни програм из предузетништва примењује методу «учења путем рада» као пројектни рад, пословна симулација и виртуелне компаније, стварање студентских мини предузећа и продаја стварних производа/услуга у заштићеном окружењу итд.
- Веза и сарадња између образовних институција и предузетничких/локалних компанија основаних и даље промовисаних, достижући концепирање и унапређење предузетничког наставног програма/курсева, и представљање најбоље праксе и постојећих примера током наставе;
- Конституисање националног тела/јединице која подржава предузетничко образовање и делује као промотер, сакупљач најбоље праксе и ширења иновација међу образовним институцијама, и служи као веза између предузетништва и образовања.

4. Имплементација предузетништва

Садашњи план имплементације је стратегија Министарства просвете и спорта у којој се на кохерентан начин спроводе разне активности за промовисање Предузетништва.

3.1 Кроз читав образовни развој ученика требало би да су им понуђене образовне могућности у непрекидном низу што ће, ако се сагледа у целини, ојачати предузетничке компетанције ученика.

3.2. Наставници би требало да побољшају своје вештине кроз развојни рад, практично искуство, истраживања итд. Њима такође мора бити обезбеђена стална обука за иновативну наставу и интерактивне методе учења.

² Група за национално предузетничко образовање може да укључи и промовисање предузетничког образовања и сакупљање иновација из добре праксе, и са подршком националних и регионалних ауторитета може да скреће пажњу организованом кампањом, обезбеђујући образовним институцијама приступ најновијим европским трендовима из образовања о предузетништву, укључујући предузетнике у програме предавања, организовање обуке за наставнике и сл.

3.3. „Култура“ у школама би требало да обезбеди простор за слободну иницијативу и способност и вољу да се оцењује и ризикује – и прихватање чињенице да неће сви експерименти бити успешни.

3.4. Мора бити простора за нове идеје, иницијативе и сарадњу. Образовни систем мора постати отворенији за спољашњи свет. Повезаност институција са пословном заједницом се мора повећати, на пример кроз партнерство са приватним компанијама и агенцијама за мала и средња предузећа. Овај континуирани низ партнерстава између образовних институција и бизниса је основна спона за развој културе предузетништва у школама.

3.5. Као алтернатива за директан контакт са бизнисима и као начин да ученици науче о пословној заједници, ученицима би такође требало пружити могућност да учествују у пословним такмичењима школских предузећа, играма из пословања или другим начинима који симулирају пословне операције у образовним програмима.

3.6. Образовни програми се планирају, развијају и мењају на бази сарадње између образовних институција и локалних предузећа.

3.7. Главни циљ за централну координацију би према томе требало да буде креирање одговарајућег оквира и подстицаја за сарадњу образовних институција са приватним организацијама и компанијама у промовисању иновација и предузетништва.

5. Конкретни циљеви и иницијативе за различите нивое образовања

5.1 Програми за основне школе

Циљ

Предузетништво се уводи као део постојећег наставног садржаја (модула) и/ или / као додатна активност наставног програма на нивоу основних школа.

Исходи

Ученици добијају свест о њиховом сопственом учењу и будућем развоју.

Ученици развијају позитиван, проактиван, одговоран став према учењу, школи и раду, и то показују у понашању.

Ученици развијају оновно разумевање тржишта, посла и могућности за образовање и обуку након основне школе.

Предузете активности: нема података

Препоруке и конкретне иницијативе:

- Требало би направити покушај да се унесу предузетничке активности у посојеће модуле.
- „Отвореније школе“. Требало би мотивисати школе да ангажују спољне наставнике, госте, укључујући и моделе из живота у настави, нпр. родитеље и свршене ђаке или друге људе из локалних бизниса и уметничке заједнице.

- Учешће у основним пословним играма и такмичењима. Експерименти са пројектима „Предузеће у школи“ за децу у вишим разредима се такође може покренути.
- Прављење ђачких пројеката и догађаја. Други начини за промовисање иницијативе ђака, као што су организовање и прављење пројеката: „дани за посебна догађања“, „тематске недеље“, „спортски догађаји“, изложбе радова, научни пројекти итд.
- Развој наставних материјала. Образовни материјали би требало да укључују и стандардне материјале и материјале за коришћење путем интернета. Материјали би требало да пруже ђацима знање за компетенције везане за бизнис (нпр. основни принципи тржишта, бизниси, цене итд.) и „личне“ компетенције: преузимање иницијативе, креативност, преузимање одговорности, експерименти (нпр. часови науке) итд.)
- Образовање и обука наставника. Развојни пројекти чији је циљ побољшање способности наставника да укључе интерактивне методе и методе оријентисане ка ученицима у своје свакодневне предавачке активности.
- Тестови у основним школама би колико год је то могуће требало да промовишу експерименталне, уновативне и практичне начине рада у којима су ангажоване личне компетенције и компетенције из специфичне области које су горе поменуте.

5.2 Програми за гимназије

Циљеви

Предузетништво се уводи као модул и / или / као део додатних активности наставног програма на нивоу гимназија.

Исходи

Ученици имају учешће у одговорности за њихово сопствено учење и будући развој. Ученици користе своје академске компетенције на предузетнички начин.

Ученици развијају позитиван, проактиван, одговоран став према учењу, школи и раду, и то показују у понашању.

Ученици развијају разумевање за предузетништво, посао и могућности за образовање и каријеру након средње школе.

Предузете активности: нема података

Препоруке и конкретне иницијативе:

- Развити и имплементирати нови, обавезан оквирни наставни план и програм из Предузетништва, да би се развиле предузетничке вештине и понашања код ученика.
- Прављење пројеката и организовање догађаја. Други начини за промовисање иницијативе, организовање и прављење пројеката, као што је организовање „дана за посебна дешавања“, изложби научних пројеката итд.
- Организовање школских предузећа, симулација пословних подухвата, виртуалних компанија. Школе могу да укључе концепт ђачких мини предузећа у нови наставни програм за предузетништво.
- Образовање и обука наставника. Развојни пројекти чији је циљ побољшање способности наставника да укључе интерактивне методе и методе оријентисане ка ученицима у своје свакодневне предавачке активности, тј. интерактивна настава и настава оријентисана ка ученицима.

- Тестови у гимназијама би колико год је то могуће требало да промовишу експерименталне, иновативне и практичне начине рада у којима су ангазоване професионалне и личне компетенције које су горе наведене.

5.3 Програми за средње стручне школе

Циљеви

Предузетништво се уводи као одвојен модул и као део додатних активности наставног програма на нивоу средњих стручних школа.

Ученици имају учешће у одговорности за њихово сопствено учење и будући развој.

Ученици користе своје стручне компетенције на предузетнички начин.

Исходи

Ученици развијају позитиван, проактиван, одговоран став према учењу, школи и раду, и то показују у понашању.

Ученици развијају разумевање предузетништва за њихову стручну област, посао и могућности за образовање и каријеру након средње стручне школе.

Ученици су оспособљени да започну сопствени бизнис.

Предузете активности: Огледни наставни план и програм за предузетништво спроведен у 15 школа у подручју рада пољопривреда, производња и прерада хране током 2004/ 2005 школске године. Огледни наставни план и програм за електротехнику, машинство и здравствени сектор ће се спровести у 2005. / 2006. школској години.

Препоруке и конкретне иницијативе:

- Укључити Предузетништво као модул за програме средњег стручног образовања. Развити и имплементирати нови, обавезни оквирни наставни план и програм за предузетништво као главни предмет³ за завршну годину програма. Предузетништво би требало да постане једна од главних области за стручне програме. Развој компетенција код ученика ће бити у оквиру појединачних стручних програма.
- Школска предузећа. Школе би требало да укључе концепт ђачких мини предузећа у нови наставни план и програм за предузетништво. Уколико би био део обавезног програма, неопходна је законска основа за њихово остварење. Ђачка предузећа могу бити уврштена и као део факултативних школских активности.
- Унакрсна спајања наставних планова и програма. Укључивање предузетништва – и као предмета и као приступа – у стручне предмете.
- Прављење пројеката и организовање догађаја. Разни начини за промовисање иницијативе, организовање и прављење пројеката, као што је организовање Сајма омладинског предузетништва, изложби и продавање производа и услуга направљених у школама, итд.
- Образовање и обука наставника. Развојни пројекти чији је циљ побољшање способности наставника да укључе интерактивне методе и методе оријентисане ка ученицима у своје свакодневне предавачке активности, тј. интерактивна настава и настава оријентисана ка ученицима.

³ Наставни план и програм из КАРДС пројекта може служити као подлога за ово.

- Тестови у средњим стручним школама би колико год је то могуће требало да промовишу експерименталне, уновативне и практичне начине рада у којима су ангажоване професионалне и личне компетенције које су горе наведене.

5.4. Програми за образовање одраслих

Циљеви

Центри за стручно и континуирано образовање и други даваоци услуга обуке за одрасле стално нуде курсеве из предузетништва. Учесници развијају своје професионалне и предузетничке компетенције и преузимају одговорност за развој у својој каријери и могуће самозапошљавање.

Исходи

Учесници користе своје професионалне компетенције на предузетнички или пословно оријентисан начин.

Учесници развијају професионалан, проактиван, одговоран приступ према учењу и каријери, и то показују у понашању.

Учесници повезују своје опште (претходно стечене) професионалне вештине са предузетничким темама и приступом.

Предузете активности: Скоро сви стручни курсеви за незапослене раднике у пројекту Еигеспа (види 2.1.) су садржали модул о предузетништву. Национална служба за запошљавање је одржала велики број курсева о томе како започети бизнис. Такође и Агенција за мала и средња предузећа ради у истој области, као давалац услуга за различите курсеве укључујући и предузетништво.

Препоруке и конкретне иницијативе:

- Програми за одрасле који су оријентисани стручно и пословно образовање би стално требало да укључују предузетништво и као модул и као приступ.
- Наставни план и програм за предузетништво за одрасле и програми за образовање одраслих који су пословно и стручно оријентисани би требало да буду флексибилни. Сваки центар / давалац услуге обуке би требало да усвоји општи, оквирни план и програм усмерен ка постојећим образовним потребама.
- Учесници у образовању одраслих би требало да учествују у пословним пројектима у блиској сарадњи са пословном заједницом и другим промотерима привреде и индустрије.
- Ангажовање правих људи као предавача. Размотрити да ли се довољно наглашава узимање у обзир предузетничких вештина када се селекују предавачи и истраживачи за програме образовања одраслих.
- Развојни пројекти чији је циљ побољшање способности наставника да укључе интерактивне методе и методе оријентисане ка ученицима у своје свакодневне предавачке активности, тј. интерактивна настава и настава оријентисана ка ученицима.
- Тестови за образовање одраслих би колико год је то могуће требало да промовишу експерименталне, иновативне и практичне начине рада у којима су ангажоване професионалне и личне компетенције које су горе наведене.

У вези са **Вишим и Високим образовањем**, препорука је да се укључи и / или повећа настава из предузетништва са акцентом на стварању предузећа у наставном програму студија пословног типа на универзитетима као и у оквиру виших школа ван економских и пословних курсева. Овим би требало да се бави Репорформа високог образовања.

6. Преглед циљева, исхода и конкретних иницијатива

Ниво образовања	Основно школско образовање	Опште средње образовање	Средње стручно образовање	Образовање одраслих
Циљеви	<ul style="list-style-type: none"> Ученици учествују у преузимању одговорности за сопствено учење и будући развој. Васпитавање предузетничког става и духа. Подстицање иновативности код ученика. 	<ul style="list-style-type: none"> Ученици учествују у преузимању одговорности за сопствено учење и будући развој. Ученици користе своје академске компетенције на предузетнички начин. Васпитавање предузетничког става и духа. Подстицање иновативности код ученика. 	<ul style="list-style-type: none"> Ученици учествују у преузимању одговорности за сопствено учење и будући развој. Ученици користе своје стручне компетенције на предузетнички начин. Васпитавање предузетничког става и духа. Подстицање иновативности код ученика. 	<ul style="list-style-type: none"> Учесници преузимају одговорност за сопствено учење и развој каријере. Учесници развијају своје професионалне, предузетничке компетенције и иновативност. Учесници користе своје професионалне компетенције на предузетнички начин / оријентисан на успостављање бизниса
Исходи / ефекти - предузетничке компетенције ученика/ полазника	<ul style="list-style-type: none"> Ученик има позитиван, проактиван и одговоран став према учењу, школи и раду, и то показује у свом понашању. Основно разумевање основних појмова о тржишту и раду, и могућности за даље образовање и обуку из предузетништва након основног школовања. 	<ul style="list-style-type: none"> Ученик има позитиван, аналитичан, проактиван и одговоран став према учењу, школи и раду, и то показује у свом понашању. Разумевање предузетништва, тржишта и рада, и могућности за даље образовање и обуку из предузетништва и започињање каријере након средњег образовања. 	<ul style="list-style-type: none"> Ученик има позитиван, професионалан, проактиван и одговоран став према учењу, школи и раду, и то показује у свом понашању. Разумевање предузетништва за њихову стручну област, посао и могућности за образовање и каријеру након средње стручне школе. Ученици су оспособљени да започну сопствени бизнис 	<ul style="list-style-type: none"> Учесници имају професионалан, проактиван и одговоран став према учењу, школи и каријери/ самозаслењу, и то показује у свом понашању. Интегрисање општих и професионалних вештина (претходно постигнутих) са предузетничким знањем и ставовима. Учесници су оспособљени да започну сопствени бизнис
Конкретне иницијативе "Активности"	<ul style="list-style-type: none"> Укључење предузетничких активности и иновација у постојеће модуле/ тематске целине. Довођење наставника -госта Нови наставни материјали Организовање догађаја /пројеката Бизнис -игре Стручно усавршавање наставника 	<ul style="list-style-type: none"> Предузетништво као модул и као став Ђачка предузећа и иновације у настави Организовање догађаја /пројеката Стручно усавршавање наставника 	<ul style="list-style-type: none"> Предузетништво као наставни програм и као став Ђачка предузећа и иновације у настави Организовање догађаја /пројеката Стручно усавршавање наставника 	<ul style="list-style-type: none"> Серијали семинара о предузетништву различитих нивоа сложености креирани према потребама Запошљавање одговарајућих тренера –предавача Обука тренера и инструктора

7. Општи план активности

- Предлог документа концепта , Јун 2005.

Предлог концепта је развијен у оквиру Програма реформе средњег стручног образовања, током Маја 2005.

- Формирање радне групе /комитета за одобрење предлога документа, усвајање концепта. Јун 2005.

Препоручена серија састанака радне групе и / или дискусионо тело у форми Округлог стола са циљем дискусије и усвајања концепта.

- Развој огледних наставних програма из предузетништва: 2004/2005/2006

Развој огледних наставних програма / модула предузетништва за различите нивое образовања:

- Основно образовање: формирање радних група за предлоге и пилот имплементација током школске 2006/07
- Средње стручно образовање: 2004/2005/2006
- Гимназије:⁴ , 2006/2007/2008
- Образовање одраслих 2005./2006

- Обука наставника. Молимо вас да погледате **анекс Д** у вези предлога селекције наставника из предузетништва.

Обука наставника /тренера из школа изабраних за пилот – имплементацију:

- Обука наставника основних школа 2006/2007
- Обука наставника средњих стручних школа 2004/2005/2006
- Обука наставника гимназија 2006/2007
- Обука тренера за образовање одраслих 2005/2006

- Неопходни услови за реализацију обука

-Обуке «тренинг тренера» у трајању од 2 до 3 пута по 2-3 дана, за наставнике средњих стручних школа и инструкторе образовања одраслих; *Обука обављена, резултат су 15 спремних тренера за даљу дисеминацију обука из примене наставног програма из предузетништва*

-Тренери⁵ одржавају обуку наставницима. Будући наставници предузетништва би требало да похађају исти број обука као и главна група тренера.

-Обука «тренинг тренера» за главну групу наставника основних школа. Ова као и претходна обука наставника из средњих школа зависи од расположивих средстава.

- Формирање комитета за праћење и евалуацију наставног пилот програма из предузетништва за све нивое школовања у којима се примењује. 2006.

Комитет за праћење / евалуацију требало би да се састоји од представника разних интересних група. Комитет би требало да буде институционализован у Заводу за унапређење образовања. (видети **Анекс Ц** у ком је дат предлог институција / организација као интересних група везаних за предузетничко образовање).

⁴ Наставни програм за гимназије, средње стручне школе и образовање одраслих може бити сличан, ако је сачињен као широк, «оквирни» или «базични» наставни програм. Пилот програм уведен кроз Програм реформе средњег стручног образовања може послужити као основа за то.

⁵ Тренери би требало да су оспособљени за обуку наставника из гимназија, средњих стручних школа и Центара за образовање одраслих.

- Пилот имплементација наставних програма на свим предвиђеним нивоима, 2005/2006/2007/2008
- Радна групе за праћење и евалуацију огледног наставног програма: ревизија и усвајање програма

После годину дана примене, огледни наставни програм се ревидира, према сугестијама чланова мења (уколико је потребно) и потврђује се за следећу школску годину.

- Национална имплементација наставног програма из предузетништва

После законом предвиђеног рока за огледну примену новог наставног програма, програм се усваја на националном нивоу.

Steering Committee should define the number of pilot schools from all mentioned levels.

Графички приказ временског простирања активности

	Пролеће / Лето 2005	Јесен 2005	Пролеће 2006	Јесен 2006	Пролеће 2007	Јесен 2007	Пролеће/ Јесен 2008
Предлог документа концепта							
Дискусија и усвајање концепта							
Развој огледних програма из предузетништва							
Обука наставника							
Пилот имплементација							
Праћење, евалуација, ревизија							
Национална имплементација							

8. Анекси

8.1. Анекс А: Преглед кључних докумената и препорука као оквир за стратегију увођења предузетништва у формално образовање

- **Европска повеља о малим предузећима** (European Charter for Small Enterprises, Feira, June 2000). Потписивањем **Солунске декларације** (EU-Western Balkans Summit-Declaration, Thessalonica) јуна 2003 године, Србија и Црна гора се *обавезала да прихвата принципе садржане у Европској повељи, и да допринесити њиховој имплементацији.*
- **Образовни савет ЕУ** (EU Educational Council) је 2001. године у Извештају о циљевима образовног система навео и интензивирање веза образовних институција и предузећа и јачање предузетничког духа кроз процес образовања и обуке.
- У **Извештају експертске групе ЕУ**⁶ (Final Report of the Expert Group "Best Procedure" Project on Education and Training for Entrepreneurship, November 2002; Enterprise Directorate-General of the European Commission) је истакнуто да се *образовни системи морају припремати за изазове окружења.* То значи да треба креирати концепт образовања и обуке за предузетништво који ће имати дугорочни карактер, и у чију реализацију ће бити укључени наставници/ предавачи као и популација ученика свих узраста.
- Предузетништво као базична вештина је укључено у документ **«Развој политике и стратегије стручног образовања и Србији»**, који је на јавној дискусији.
- **Стратегија развоја малих и средњих предузећа и предузетништва у Републици Србији 2003-2008.** године, Београд, јануар 2003.
Влада републике Србије је поставила два циљна приоритета за развој МСП сектора до краја 2007. године:
 - повећање укупног броја МСП са 270,000 у 2002 –ој на 400,000 и
 - стварање преко 1,000,000 нето нових послова у МСП сектору. У тексту се каже:
"Постоји довољно међународних индикатора, прибављених анализом компаративног искуства, који подржавају остваривост дефинисаних стратешких циљева. Испуњавање ових циљева довешће до тога да се однос броја малих и средњих предузећа прама укупном броју становника и запошљавању по предузећу у републици Србији приближи просеку у Европској унији. Реално је очекивати да ће се привредни развој Србије убудуће у великој мери заснивати на развоју малих и средњих предузећа. Мала и средња предузећа, предузетничке фирме, представљају снажне генераторе иновационих процеса, најважније креаторе нових радних места и значајно доприносе развоју тржишне економије у Србији. За пуно активирање економског потенцијала малих и средњих предузећа и предузетништва важно је да образовање и обука буду прилагођени потребама овог сектора.
- **Стратегија за смањење сиромаштва**-стратегија динамичног привредног раста и развоја, са нагласком на отварању нових радних места, где посебно место заузима образовање, усвојена 2002. Остваривање задатака **одрживог развоја** (концепт који тежи побољшању квалитета живота тиме што удружује економски развој, заштиту околине и друштвену одговорност) је у директној вези са знањем, где је посебно место дато образовању предузетника, садашњих и будућих, за деловање у смислу «максимизирање додате вредности, а минимизирање утицаја на околину»
- Принципи **Концепције средњег стручног образовања у Србији** подразумевају да образовање мора да прати развој друштвених, технолошких и економских процеса. Кључна знања, вештине и способности (радне компетенције), које ученика успешније укључују у модерно тржиште рада, обухватају: интелектуалне способности; друштвене и

⁶ Експертска група ЕУ *дефинише* предузетничко образовање не само као процес припреме за започињање бизниса, већ и шире, као процес развијања знања, вештина, понашања и личних квалитета који нису у директној повезаности са бизнисом. Циљ овог образовања је развијање свести о значају преузимања одговорности за своју каријеру и развијање личних квалитета, релевантних за предузетништво.

интерперсоналне вештине и знања; пословне и предузетничке вештине и знања; вишестране техничке вештине и знања.

8.2. Анекс Б: Примери добре праксе из искуства европских земаља, а који се односе на увођење предузетништва у формални систем образовања⁷

Француска - Праћење наставне праксе из предмета предузетништво у средњем и вишем образовању кроз Обсерваторију креирано је од стране државе. Обсерваторија је створена са намером вођење инвентара образовних институција које су укључене у ове активности. Најважнији циљеви јесу идентификација активности, сакупљање података о програмима и обукама, и дисеминација добрих примера и информација о настави предузетништва. Праћење функционише под надзором управног одбора који је сатављен од три министарстава, неколико агенција и удружења.

Холандија – Постојање посебне Комисије «Образовање за Предузетништво» (од основне школе па до универзитета) има за циљ промоцију пилот пројеката и сакупљање добрих примера из праксе које могу лако усвојити и друге образовне институције. Финансијска подршка за развој наставних метода, материјала и других активности (као што су семинари, обуке наставника и тд.) обезбеђена је од стране Министарства за привреду. Идеја је да се централна власт не намеће, већ да олакшава и помаже. У периоду од 2000.-2002. године више од 100 пројеката из предузетништва је подпомогнуто од стране државе, на свим образовним нивоима (од основне школе до универзитета). Тренутна стратегија фокусирана је на то како проширити пилот пројекте и на друге школе у држави.

Норвешка- Стратегија државне власти јесте имплементација предузетништва на свим образовним нивоима. Она је прерасла у Фондацију за стратегијско планирање, развијену од стране Министарства образовања и истраживања 1997. године која сада води и усмерава образовање за предузетништво на основном, средњем и терцијарном нивоу. Кординацијом финансијске подршке три различита министарства, активности омладинских предузећа су пример конкретне иницијативе. Пројекат Министарства за образовање и истраживање «Предузетништво на дневном реду» такође је развило материјале и стратегију рада за ученичка мини предузећа у основним и средњим школама. У скорије време државна власт је усвојила Акциони план за Иновације, а образовање за предузетништво представља једну од приоритетних области.

Словенија – Предузетништво у основним школама спроводи се кроз програм «Развоја предузетничке културе и креативности међу младим људима», а под руководством Центра за развој малих предузећа, и подржано је од стране различитих Министарства. Укупно, обухваћено је 123 основне школе (од 450 у Словенији) у «предузетничке кругове». Укључене су обуке за наставнике и менторе.

Естонија – Једна половина свих основних школа је укључена у активности «Junior Achievement'- а», и отприлике 10% од средњих школа користи мини-предузећа. Програм «К-6» учи се у отприлике пола основних школа. Ученици уче кроз игру и њихови ставови се развијају и постају више «предузетнички». Таква предавања су веома популарна међу децом и позитивно утичу на њихову мотивацију према учењу. Осим тога, неки елементи овог програма су се полако померали ка главном наставном плану и програму, и такође су изучавани у различитим програмима основних школа. На овај начин већина ученика развија предузетнички дух.

⁷ Преузето из> «EU Commission, Key Action 1» – Развијање предузетничког духа кроз школско образовање, Акциони план предузетништва; http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/action_plan/ap_01.htm

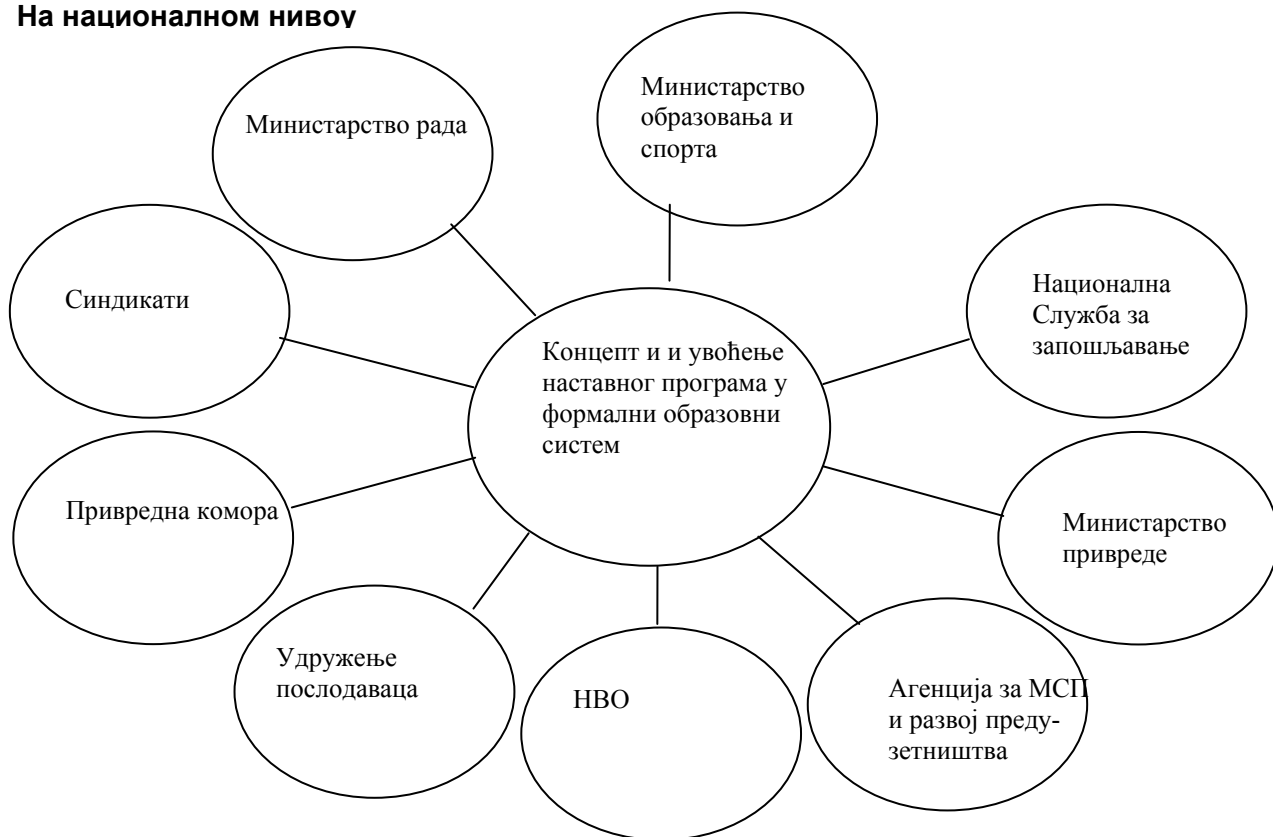
Шпанија – Главни закон («The Organic Act») из 2002 године, а који се односи на Квалитет образовања има за циљ промоцију предузетничких вештина и самозапошљавања ван универзитетског образовања. На тим основама, предузета је ревизија националног наставног програма за основно и средње образовање, чија примена ће бити ослоњена на 17 аутономних општина.

Ирска – Активности које се базирају на «Учење кроз рад», на пример начин вођења ученичких мини-предузећа, уклопљене су у тростепени прописани програм за средње образовање («Transition Year Programme, Leaving Certificate Vocational Programme, Leaving Certificate Applied»). Упштено, око 43 000 ученика другог нивоа образовања су сваке године укључени у рад, као део ових програма. Осим тога, постоје и други програми који нису прописани законом, развијени су од стране различитих актера и могу добити подршку јавног сектора власти и бити укључени у постојећу структуру.

Велика Британија – Циљ «Science Enterprise Challenge-a» јесте успостављање мреже центара на универзитетима Велике Британије- подржаним из државних фондова- и специјализованих за наставу и праксу комерцијализације предузетништва у области науке и технологије. Циљеви су: развијање комерцијализације истраживања и нових идеја; стимулисање научног предузетништва; увођење учења за предузетништво у науку и наставни програм из техничких наука; деловање СЕЦ као центара за преношење и експлоатацију научног знања и експертизе. «Science Enterprise Challenge» намерава да подигне свест о значају бизниса и предузетништва, на свим нивоима укључујући и универзитете, и да озакони комерцијалне активности као важећи аспект академског живота

8.3. Анекс Ц – Идентификација интересних група

На националном нивоу

На локалном нивоу

8.4. Анекс Д – Пожељени профил будућег наставника предузетништва

Пожељени профил будућег наставника предузетништва

У циљу постизања најбољих резултата у будућој обуци наставника за примену новог наставног програма из предузетништва, створен је пожељни профил наставника за ову улогу, као и критеријуми за њихову селекцију. Поред професионалних знања и искустава које наставници са искуством већ поседују, постоје и *додатни захтеви* који би требало да буду испуњени у циљу селекције најбољих особа за овај посебан задатак.

С обзиром на специфичности предмета и чињеницу да се овај наставни програм први пут уводи у школе, веома је важна *објективна селекција наставника предузетништва према њиховим предузетничким склоностима*.

Ради постизања овог циља израђен је *упитник*, према индикаторима основних вештина изведеним из главних циљева обуке наставника. На основу резултата упитника, утврђују се предузетничке карактеристике и вештине наставника, као и педагошка знања и став према доживотном учењу. Профил, који је овде представљен, садржи опис пожељних личних атрибута, педагошких компетенција, као и вештина и искустава које представљају препоруку и предност за селекцију.

Главне особине и вештине будућих тренера и наставника из предмета «Предузетништво» (сматрају се као обавезне за селекцију):

Личне карактеристике и вештине

- Воља и заинтересованост за учење нових ствари
- Истакнута, упорна личност спремна да преузима ризик
- Отворена, радознала особа која преузима иницијативу
- Добре комуникационе и преговарачке вештине
- Способност за тимски рад
- Спонтана и забавна особа
- Креативна особа пуна идеја
- Особа која подржава иницијативу
- Добре организационе и предавачке способности
- Отвореност за промене

Педагошке способности

- Способност интеграције личног искуства ученика са новим сазнањима из предмета
- Уважавање различитих стилова учења и способност организације наставе према њима
- Способност преношења теоријског знања у активност решавања проблема
- Искуство у коришћењу иновација у настави и давања практичних примера
- Способност коришћења интерактивног приступа у настави - играње улога, симулације, визуелне илустрације и решавање проблема

Додатна искуства (која представљају предност за селекцију):

- Предузетничко искуство
- Радно искуство у малим / средњим предузећима
- Поседовање контаката са малим привредницима
- Искуство у организовању и спровођењу ван-наставних активности
- Искуство у добровољном раду у заједници
- Учешће на образовним курсевима

Упитник за предузетнички профил – радна верзија⁸

Молимо Вас да одговорите на свако питање белешком “слажем се” (+) или “не слажем се” (-) на начин који најприближније описује ваш став. Иако не постоје потпуна слагања или неслагања по питању ставова, молимо Вас да за сврху овог упитника изаберете одговор који највише изражава ваше лично мишљење / становиште.

“Слажем се” (+) или “Не слажем се” (-)

(+)/(-)

☐	1. Кад год видим гужву на улици, приђем да видим шта се дешава.
☐	2. Није ми сасвим лако кад имам посла са људима различитих менталитета.
☐	3. Када нешто започнем да радим, држим се започетог правца, без обзира на препреке које се налазе на путу ка остварењу.
☐	4. Не предузимам никакву активност пре него што ми је речено шта да радим.
☐	5. Правила не би требало рушити.
☐	6. Активности засноване на интуицији и осећањима су једнако добре, као и активности засноване на логичкој анализи.
☐	7. Радије се држим повучено него што се истичем .
☐	8. Често започнем нешто не размишљајући јасно о последицама .
☐	9. Формалности су неопходне у људској комуникацији.
☐	10. Мислим да би писани извештаји требало да буду опширни- боље је размотрити што више података.
☐	11. Имам лични интерес да боље познајем своје колеге и размењујем мишљење са њима
☐	12. Најпријатније се осећам са мирним, незахтевним и интровертираним људима, а не тако добро са спонтаним, «ирационалним» људима.
☐	13. Имам тешкоћа да своје мишљење изразим у краткој форми.
☐	14. Имам тенденцију да преузmem водећу улогу и уживам да имам последњу реч.
☐	15. Углавном имам формалне односе са колегама на послу .
☐	16. Употребљавам технике као што су «загревање», «олуја идеја», тимски рад и друге интерактивне методе.
☐	17. Подржавам идеју о позивању госта у учионицу за време наставе.
☐	18. Наставници би требало да се стриктно држе планираних лекција.
☐	19. Тешко ми је да донесем одлуке, ако немам довољно времена да пажљиво размотрим могућа решења.
☐	20. Чест сам посетилац различитих сајмова.
☐	21. Имам тендецију да избегавам рутину и волим да изнесем нешто неочекивано.
☐	22. Не волим да ми се постављају питања током држања наставе, јер то може да нас удаљи од наставног циља.
☐	23. Склон сам да употребљавам игре како би «пробудио» ученике током наставе .
☐	24. Не осећам се пријатно ако морам сам да дефинишем свој радни задатак.
☐	25. Нешто ново и потпуно другачије је за мене увек изазов, у коме уживам.
☐	26. Често процењујем идеје људи на основу њихове примењивости и практичности.
☐	27. Ученици морају да поштују наставнике, што значи да их се помало и плаше.
☐	28. Сматрам да ми је тешко кад сучељавам своје идеје са другима у ситуацији «лице у лице».
☐	29. Волим да читам професионалне и научно популарне магазине.
☐	30. Не спадам у особе које воле да се баве спортским активностима .
☐	31. Ученици би требало да вреднују рад својих наставника.

⁸ Ова верзија упитника је примењена на мањем броју наставника (15 наставника из пољопривредних школа, видети секцију 2.2.) који су селектовани кроз консултације са директором и овај упитник. Према њиховом тврђењу, упитник је, поред осталих чиниоца, помогао да се препознају у овом задатку и у опредељењу да прихвате нову улогу.

	32. Не волим кад се од мене захтева да дам коментар и изразим своје мишљење током састанака .
	33. Учествујем у курсевима, не само оним који имају за циљ професионално усавршавање, већ и оним који задовољавају неке моја лична интересовања.
	34. Не волим да мењам своје устаљене наставне навике.
	35. Настојим да са својим ученицима остварим однос као са одраслим људима.
	36. Не предузимам активности засноване на импулсивним идејама.
	37. Углавном сам отворен у изражавању својих осећања.
	38. Немам стрпљења да слушам дуге разговоре.
	39. Не волим модерне интерактивне технике наставе, јер воде анархији у учионици.
	40. Придајем више пажње активним ученицима .
	41. Добро научно предавање које објашњава идеје, принципе и теорије засноване на појавним стварима су најбољи начин преношења знања ученицима.
	42. Дајем предност спонтаности и флексибилности, пре него планирању ствари унапред.
	43. Мој главни циљ у настави је оспособити ученика да понови оно што је учено током часа.
	44. Тешко је пренети знање ученицима током часа, уколико нису укључени практични примери који објашњавају теорију.
	45. Уколико су ученици веома немирни у учионици, обично позовем некога да ми помогне да их смирим.
	46. По мом мишљењу, током сваког часа би требало обавезно издвојити време намењено решавању проблема .
	47. Што детаљнији увод у тему пружим, утолико ће тема бити боље обрађена.
	48. Најбољи начин памћења градива је читање и гласно понављање.
	49. Волим да помажем ученицима у њиховим ваншколским активностима.
	50. Употреба визуелних средстава на часу одузима време и скраћује период предавања.
	51. У стању сам да дам објективно мишљење о странама у конфликту, а да се не одређим за једну или другу.
	52. Када видим одрасле људе на обуци, сматрам да су тамо јер их је вероватно неко из њихове организације послао.
	53. Важније је подстаћи пажњу и заинтересованост ученика за предмет, него испунити план часа.
	54. Чим чујем неку нову идеју или неки нов приступ настави, одмах почињем да разматрам примену те новине у мом раду.
	55. На забавама, у већини случајева ја сам та /тај који одржава (води) забаву.
	56. Флексибилна организација часа није једна од мојих омиљених метода, зато што одузима много времена за припрему и нема солидну структуру, за разлику од традиционалне.
	57. Увек успевам да подстакнем залагање ученика у циљу неопходне активности током часа.
	58. Члан сам неког професионалног удружења/организације/
	59. Волео/ла бих да проведем цео одмор само лежећи на плажи и не радећи ништа.
	60. Уживам да учествујем у волонтерским активностима.

Бодовање упитника за предузетнички профил

У свакој од колона, према датом редном броју питања упишите 1 поен за позитивно обележен одговор (+) у горњем делу и 1 поен за негативно (-) у доњем делу колоне. Саберите поене и на табели приказаној на следећој страни, графички одредите ниво свог предузетничког профила, с обзиром на личне карактеристике, вештине, педагошка знања и став према доживотном учењу.

Личне карактеристике и вештине	
Бр. питања.	Упишите 1 за (+)
1	
3	
6	
8	
14	
21	
25	
26	
37	
38	
42	
51	
54	
55	
60	
Бр. питања.	Упишите 1 за (-)
2	
4	
5	
7	
9	
10	
12	
13	
19	
24	
28	
30	
32	
36	
47	
Укупно:	

Педагошка знања и став наспрам доживотног учења.	
Бр. питања.	Упишите 1 за (+)
11	
16	
17	
20	
23	
29	
31	
33	
35	
44	
46	
49	
53	
57	
58	
Бр. питања.	Упишите 1 за (-)
15	
18	
22	
27	
34	
39	
40	
41	
43	
45	
48	
50	
52	
56	
59	
Укупно:	

С обзиром на резултате, нађите ниво вашег предузетничког и педагошкг профила:

Личне карактеристике и вештине

30

